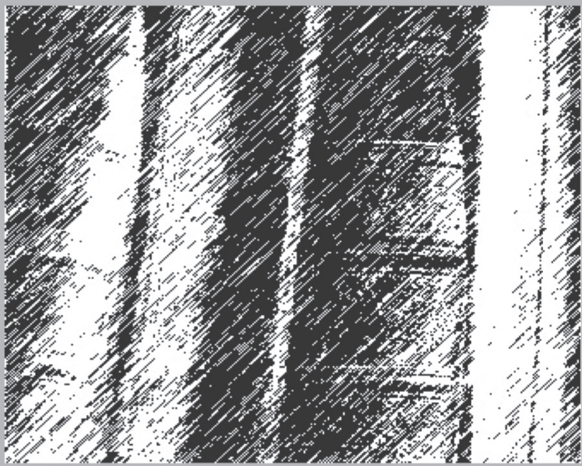
Marek Świeca

Aktywność artystyczna młodzieży w zakresie teatru

Chowanna 1, 105-113

2011

MAREK ŚWIECA

Aktywność artystyczna młodzieży w zakresie teatru

Artistic activity of youth on the theatrical scene

Abstract: The article is an analysis of the role of theatre in education. Reception of art performances encourages youth to create on their own. Rehearsals show them the process of role creation. Preparation for playing the role is the study of self, analysis of own capacity and limitations.

The article is based on the research conducted by the author and published in 2009 as a monograph entitled "The role of theatre in the self realization of teenagers". It shows how the teacher-designed syllabi prepared for theatrical classes at tree secondary schools in Kielce (1st, 3rd, and 11th) worked as well as describes amateur theatre groups of youngsters. The paper presents also some biographical narratives of the most creative school graduates. All in all, various functions of theatre in education and youth self-creation are presented.

Key words: self realization, artistic activity, biographical narratives, theatre in education.

Człowiek a sztuka
Kultura estetyczna i ekspresja odbiorców

Współczesna edukacja ma na celu wspieranie rozwoju indywidualnego ucznia. Rozwój ukierunkowany wewnętrznie jest najważniejszą właściwością natury ludzkiej. Kategorię „indywidualny rozwój" można rozumieć różnie. Prakseologiczne ujęcie każe ją uznawać za proces prowadzący do indywidualizacji jednostki jako osoby, a więc do takiej konfiguracji cech, które decydują o jej odrębności od innych jednostek. Gdy ta odrębność staje się składnikiem samowiedzy podmiotu i akceptacji, możemy mówić o uświadomionej tożsamości osobowej danej jednostki. Tożsamość osobowa nie jest jakimś stanem *constans*, ale układem dynamicznym, kształtującym się w długim procesie autokreacyjnym, edukacyjnym i samoedukacyjnym — w fazach dzieciństwa, młodości i wczesnej dorosłości (Jankowski, 2006).

Na przestrzeni swego życia człowiek dokonuje określenia samego siebie, zarówno jako indywidualności, jak też jako członka różnych grup społecznych. Jest to okres adolescencji, dojrzewania do dorosłości. W wieku 15—20 lat pytania o sens i istotę egzystencji są szczególnie nasilone. Młody człowiek obserwuje świat i szuka w nim miejsca dla siebie. Jedna z dróg rozwoju człowieka może prowadzić przez świat sztuki. Ten świat pozwala na przekraczanie ram zastanej rzeczywistości, ujrzenie jej w nowych wymiarach i kształtach. Sztuka ujmowana jest jako środek oddziaływający na doznania intelektualne i postawy moralne. Pedagogiczna koncepcja sztuki obejmować powinna dwa uzupełniające się wzajemnie znaczenia: sztuką są oczywiście dzieła czy wytwory artystyczne, ale sztuką jest również działanie o charakterze ekspresyjnym czy twórczym, działanie potwierdzające obecność żywych, ludzkich postaci, jak to się dzieje np. w sztuce dziecka. Człowiek kształtuje się zarówno dzięki temu, że czyta, słucha czy ogląda, jak i dzięki temu, że maluje, śpiewa i interpretuje słowa i dźwięki w sposób osobisty (Wojnar, 1975). Źródłem wrażeń dostarczanych innym lub przez nich odbieranych jest ekspresja, czyli uzewnętrznianie uczuć i przeżyć. Jest to pojęcie wieloznaczne. Rozpatrywane na płaszczyźnie sztuki może być analizowane w kontekście trzech ważnych kategorii: aktywności, znaczenia i wartości przypisywanych temu zjawisku. Oznacza to, że ekspresja, jako fragment życia społecznego, komunikacji międzyludzkiej, jest jednocześnie działaniem, ma ścisły związek z życiem, z praktyką wychowania, jest sferą znaku w swej postaci przedmiotowej i jednocześnie polega na kreowaniu i wymianie wartości (Pielasińska, 1983). W wyborze wartości, które

jednostka chce uznać za własne, niezmiernie ważny jest aspekt wolności, wolnego wyboru. Jednym z możliwych doświadczeń wartości jest dzieło sztuki, wytwór artystyczny. Prezentuje ono często jakiś fragment rzeczywistości. W zależności od indywidualnych upodobań i poziomu wrażliwości estetycznej dostrzec można różne typy uczestnictwa ludzi w procesie odbioru i tworzenia wartości estetycznych. Ludzie prezentują różne poziomy kultury estetycznej — którą Maria Gołaszewska określiła jako typ i poziom uczestnictwa jednostki lub określonej grupy w systemie wartości estetycznych i dóbr artystycznych społecznie zobiektywizowanych, przyjętych i funkcjonujących w określonej społeczności (Gołaszewska, 1979). Jedni preferują muzykę, inni plastykę, a jeszcze inni teatr. Osobistą kulturą teatralną nazwiemy zajmowanie postawy estetycznej wobec teatru, połączone z chęcią obcowania z nim i coraz głębszego poznawania oraz z wrażliwością na różne konwencje wypowiedzi teatralnych, a także umiejętnością wartościowania zjawisk teatralnych (Żardecki, 1997). Dzięki kontaktom ze sztuką wzbogaca się zasób naszych doświadczeń, następuje wewnętrzny rozwój. Kulturę teatralną można w sobie kształtować i doskonalić.

Edukacja teatralna
Od percepcji do ekspresji

Przeżycie estetyczne, którego doświadcza odbiorca sztuki, może u niego wyzwolić chęć twórczości. To indywidualne zainteresowanie, rozbudzone w czasie systematycznych kontaktów z wybraną dziedziną sztuki, prowadzi u części odbiorców do aktywności własnej. Takie twórcze uczestnictwo w zależności od dyscypliny artystycznej przybierać może formy indywidualne lub zbiorowe. Teatr należy do form pracy zespołowej. Tworzywa spektaklu teatralnego są różnorakie; to: słowo, plastyka, muzyka i ruch. Spektakl jest sztuką syntezy wielu znaków ukazanych w zależności od różnych stylów i konwencji. Treści spektakli pozwalają na rozwijanie humanistycznych motywacji życiowych wyborów.

Mnogość twórczości dramaturgicznej i propozycji estetycznych, które niesie sztuka teatru, wymaga żywej inteligencji, orientacji w konwencjach, wnioskowania logicznego i myślenia krytycznego. Teatr, ukazując los człowieka w kategoriach tragicznych, pozwala uwznioślić różne międzyludzkie konflikty. Patrząc na odgrywających je aktorów, przeglądamy się w postaciach jak w zwierciadle. Wyjątkowość dzieła teatralnego polega na możliwości realizowania wielu funkcji. Każda inscenizacja teatral-

na, bez względu na jej miejsce, rozwija intelektualnie, pobudza refleksyjność. Uwrażliwia, kompensuje niedostatek codziennej egzystencji, kreuje postawy etyczne, wzbogaca doznania estetyczne, pozwala na marzenia, uczy dokonywania wyborów, aktywizuje do przejścia z bierności do działania, indywidualnie i społecznie użytecznego (Guzy-Steinke, Wilk, 2009). Umiejętna interpretacja spektaklu, dostrzeżenie jego ukrytych sensów, koncepcji ideowo-artystycznej dane są dopiero wytrawnym, przygotowanym widzom. Aktywny widz poszukuje informacji o spektaklach, w których znajduje odpowiedzi na dręczące go pytania.

Percepcja spektakli teatralnych i pogłębianie wiedzy o tej sztuce prowadzi także do prób odgrywania ról przez dzieci i młodzież. Aktywna percepcja to spostrzeganie, identyfikowanie, przeżywanie i rozumienie spektakli. Granie ról w spektaklach amatorskich to próba twórczości nastawiona na powstawanie nowych zjawisk, ale też spontaniczne stawanie się — autokreacja. Naprzeciw takim dążeniom wychodzą teatralni pedagodzy. Edukacja teatralna to zespół działań dydaktyczno-wychowawczych, mających na celu kształtowanie humanistycznej postawy wobec siebie i świata, rozwijających uzewnętrznianie siebie, autentyzm, twórcze rozwiązywanie problemów z wykorzystaniem sytuacji scenicznych i problemów fikcyjnych postaci (Świeca, 2009). Teatralne zajęcia zespołowe charakteryzują się długotrwałą działalnością, opartą na wspólnie ustalonym programie. Podział zadań wśród członków zespołu gwarantuje każdemu możliwość realizacji własnych zainteresowań oraz wykorzystanie uzdolnień. Wypowiadanie się językiem ekspresji dramatycznej możemy rozpatrywać zarówno w kategorii czynności, jak i w kategorii wytworu. W przypadku twórczości amatorskiej istotna jest sama próba spontanicznej wypowiedzi językiem znaków teatralnych. Ekspresja stanowi ślad konkretnej indywidualności, jest potwierdzeniem własnej autentyczności, a jednocześnie pozwala przekraczać granice własnej odrębności poprzez nawiązanie kontaktu ze światem. Aktorska analiza postaci to znakomity trening umysłowy. W jej trakcie rozwija się zmysł analityczno-krytyczny i samodzielne myślenie. Aktywność artystyczna członka teatralnego zespołu — spajana wspólnym celem: przedstawieniem — płynie z jego własnej refleksji nad światem. Indywidualna inicjatywa usprawnia procesy poznawcze i stanowi istotny element twórczości scenicznej. W trakcie prób i spektakli młodzi aktorzy nadają nowe znaczenia przedmiotom, zdarzeniom i zachowaniom. Jest to istotne doświadczenie z zakresu myślenia symbolicznego. Potrzeba przeobrażania zastanego świata i idące za nią poszukiwania form teatralnego wyrazu kształtują otwartość postaw młodzieży. Oryginalne akty kreacji postaci i zdarzeń odznaczają się charakterystycznym dla zjawiska postawy twórczej przeżywaniem i przetwarzaniem rzeczywistości i własnego „ja”.

W przypadku twórczości dzieci i młodzieży istotny jest proces pracy, mniej jej efekty artystyczne. Wykształcone na zajęciach teatralnych cechy i nabyte umiejętności wpływają na rozwój ludzkiej kreatywności w szerokim zakresie od spostrzeżeń i wyobrażeń po abstrakcyjne konstrukcje myślowe. Teatr od początku swego istnienia spełniał funkcje edukacyjne. Na wielkiej orchestrze rozgrywały się losy bohaterów targanych straszliwymi namiętnościami, poddanych okrutnym próbom, uciekających przed przeznaczeniem, którego nie można uniknąć. Ze sceny padały słowa, których celem były umysły i serca widzów (Guzy-Steinke, Wilk, 2009). Edukacja przez sztukę teatru stwarza możliwość rozwijania w młodym człowieku wielu istotnych cech: umiejętności formułowania celów, perspektywicznego planowania i konsekwentnej realizacji, dostrzegania nowych problemów, odwagi podejmowania ryzyka intelektualnego, zdolności komunikacyjnych, posługiwania się metaforą, myśleniem obrazowym, radości z twórczego rozwiązania problemu, zdolności oryginalnego myślenia, twórczej ekspresji, tolerancji wobec odmienności, doceniania społecznego znaczenia twórczych pomysłów własnych i cudzych (Pufal-Struzik, 2006). Praca nad rolą to analiza różnych modeli ludzkich zachowań i wartości. Poznane „przepisy" na różne role społeczne pozwalają na ich świadome realizowanie w życiu.

Teatr w życiu młodzieży
Refleksje z badań

W wydanej w 2009 monografii *Rola teatru w autokreacji młodzieży* przedstawiłem historię działalności autorskich klas teatralnych funkcjonujących w Kielcach w I, III i XI liceum ogólnokształcącym oraz grup teatralnych, w których występowali licealiści. Pomysł, aby te klasy objąć badaniami, zrodził się w trakcie rozmów z nauczycielkami zainteresowanymi sztuką teatru i zaangażowanymi w edukację młodzieży poprzez teatr. Napisały one w latach 1992—1995 programy autorskich klas teatralnych. Przygotowane projekty miały na celu udoskonalenie teatralnej edukacji młodzieży.

Jako pierwsza powstała klasa sztuk scenicznych w I Liceum Ogólnokształcącym im. Stefana Żeromskiego funkcjonująca od roku szkolnego 1992/1993. Nazwa klasy miała określać różne formy ekspresji teatralnej. Kolejna autorska klasa teatralna rozpoczęła działalność w III Liceum Ogólnokształcącym im. Cypriana Kamila Norwida od roku szkolnego 1994/1995. Rok później w XI Liceum Ogólnokształcącym im. Konstan-

tego Ildefonsa Gałczyńskiego powstała klasa autorska o profilu ogólnym z elementami kultury żywego słowa i dramy. Program klasy teatralnej powstał na bazie programu profilu humanistycznego. Przewidziano w nim współdziałanie nauczycieli języka polskiego, plastyki i kultury fizycznej (choreografia) z aktorami i pedagogami dramy. W programie języka polskiego ujęto teatralno-literackie analizy tekstów z wykorzystaniem technik dramy. Obok tego umieszczono elementy wiedzy o teatrze i dramacie. Na lekcjach plastyki wprowadzono elementy scenografii, a na zajęciach z kultury fizycznej — tańca i choreografii. Program zajęć pozalekcyjnych obejmował: zajęcia dramy, techniki ekspresji słownej, techniki ekspresji ruchowej (elementy pantomimy, ruchu scenicznego) i realizację przedstawień w różnych formach teatralnych (Świeca, 2009). Poza systematycznymi zajęciami pozalekcyjnymi założono udział młodzieży w specjalnie organizowanych warsztatach teatralnych. W realizowanych programach nauczycielki zwracały uwagę na przyswojenie przez młodzież podstaw teoretycznych wiedzy o teatrze i dramacie, które łączyły z nauką ojczystego języka (Świeca, 2009).

Wszystkie klasy powstały z inicjatywy nauczycielek języka polskiego uczących w tych liceach. Innowację przeprowadzono w latach 1993—1997 w I LO, w latach 1994—2002 w III LO i w latach 1995—2007 w XI LO w Kielcach. Programy te stały się przedmiotem moich badań. Celem badań było ukazanie możliwości teatru i edukacji teatralnej w zakresie autokreacji młodzieży. Problematyka badawcza koncentrowała się wokół realizowanych form edukacji teatralnej i ich znaczenia w kształtowaniu się postaw autokreacyjnych młodzieży, próby ukazania, jak te postawy przekładają się na późniejszą aktywność życiową i zawodową. Do zbadania problematyki zastosowano strategie badań jakościowych: badania w działaniu oraz autobiografii i narracji (Świeca, 2009). W trakcie realizacji badania w działaniu przeprowadzono wywiady i testy wiedzy z grupą 144 uczniów i uczennic z klas autorskich oraz wywiady z opiekunkami tych klas. Nabyte w trakcie zajęć dyspozycje uczniowie wykorzystywali, realizując spektakle na scenach związanych ze szkołą (Zameczek dla I LO czy Scena A-tu dla XI LO) bądź w teatrach skupiających licealistów i studentów, np.: Teatrze „Ecce Homo", Teatrze „Pegaz", Studiu Drama i Kieleckim Teatrze Tańca. Do opisu działań zespołów teatralnych (Kieleckiego Teatru Tańca, Ecce Homo, Pegaza, Studia Drama zastosowano elementy monografii pedagogicznej, z wykorzystaniem techniki analizy dokumentów, wywiadów z reżyserami, instruktorami grup oraz obserwację przedstawień. Ze wspomnianych klas wyłoniono grupę najaktywniejszych twórczo 9 osób, które uczestniczyły w pracach kieleckich formacji teatralnych: Kieleckiego Teatru Tańca, Studia Drama (obecnie Jazz-Clubu), Teatru „Pegaz" i Teatru „Ecce Homo". Do analizy

wybranych przypadków najaktywniejszych dziewcząt i chłopców z opisywanych zespołów posłużono się elementami badań biograficznych. Jest to rodzaj biografii tematycznej. Tematem badań (narracji autobiograficznych) są historie związków z teatrem młodych aktorów. Bohaterami historii są: 3 aktorów profesjonalnych, 3 tancerzy profesjonalnych, 2 plastyków i absolwentka kulturoznawstwa. Te trzy ostatnie osoby związane są z ruchem teatru alternatywnego. Zaprezentowane badania są podstawą przedstawionych dalej wniosków.

Zjawisko natury wychowawczej, jakim jest edukacja teatralna, przedstawiono w perspektywie indywidualnych losów ludzkich. Uczestnicząc w zajęciach opisanych teatrów, młodzież kierowała się: zainteresowaniem sztuką teatru, wewnętrzną potrzebą obcowania ze sztuką, potrzebą spędzania w ten sposób czasu wolnego, chęcią imponowania rówieśnikom, potrzebą nabywania umiejętności komunikacyjnych, potrzebą rozwijania umiejętności aktorskich, potrzebą poznania swoich możliwości dzięki samoocenie i samowiedzy. Wspólna praca związana z organizowaniem przedstawień to szkoła życia, radość tworzenia. Opisywane zespoły i klasy nie tylko uczyły „bycia aktorem", ale wyposażały uczniów w takie cechy, umiejętności i nawyki, jak: kreatywność, pomysłowość, aktywność, odwaga w wypowiadaniu własnych sądów. Przydają się one potem bez względu na wybór uczelni czy zawodu (Świeca, 2009). Uczestnictwo w ruchu teatralnym przybiera różne formy: przygotowywania spektakli, wykonywania scenografii, rekwizytów, kostiumów, pracy nad postacią, a niekiedy pisania i prezentowania własnych tekstów. Dzięki prezentacji scenicznej uczniowie dowartościowują się. Aktywność twórcza w zakresie teatru rozwija myślenie i wyobraźnię, uczy odpowiedzialności i planowego rozwoju swoich dyspozycji. Rówieśnicy — ich działanie, współbycie i wspólne kreacje — są istotnym impulsem wyzwalającym aktywność jednostki do autokreacji. Tak spełnia się integracyjna funkcja teatru. Właściwie realizowane wychowanie przez teatr wspomaga jednostkę w kształtowaniu takiego systemu wartości, który pozwala w dalszym przebiegu życia działać konstruktywnie (Świeca, 2009).

Treści z narracji biograficznych najaktywniejszych 9 uczniów z klas teatralnych pogrupowano wedle zagadnień: dzieciństwo, środowisko rodzinne a zainteresowania badanych, pierwsze inspiracje teatralne, rola szkoły w rozwijaniu zainteresowań teatralnych, drogi realizacji pasji teatralnych i doskonalenie w zawodzie aktora. Ważne dla twórczości aktorskiej jest dzieciństwo; zabawy, rówieśnicy, pierwsze znaczące osoby. Już wtedy najaktywniejsi twórcy odróżniali się pod względem zachowania i zainteresowań od swoich rówieśników. Większość opisywanych osób spędziła dzieciństwo na wsi (Świeca, 2009). Rodzice akceptowali zainteresowania dzieci. Młodzi twórcy wyrastali w gronie rówieśników, którzy

wspierali ich teatralne i taneczne pasje. W szkołach zetknęli się z mądrymi pedagogami, którzy rozwijali ich wrażliwość na piękno. Pierwszy etap pracy teatru szkolnego to zainteresowanie tą sztuką, wprowadzenie w podstawowe techniki teatralne, budowa prostych etiud. Bardzo istotny jest w tym przypadku osobisty przykład nauczyciela-instruktora. Umiejętność pokazania prawidłowego wykonania ćwiczeń, ciekawe i inspirujące opowiadanie o sztuce teatru wzbudzają szacunek oraz uznanie wychowanków. Wspólna praca nad scenariuszem, próby spektakli z miejscem na improwizację uczniów to sytuacje wychowawcze, w których realizowała się zasada podmiotowości. Zainteresowanie sztuką pogłębiały kontakty z osobami twórczymi, możliwość obserwacji ich działania, a później uczestniczenia w nim. Akceptacja teatralnej pasji przez rodzinę, rówieśników i pedagogów motywowała twórców do dalszych efektywnych działań. Poprzez prace nad różnymi formami teatru, pogłębianie wiedzy, zdobywanie umiejętności na warsztatach realizowała się poznawcza funkcja sztuki (Świeca, 2009).

Historie teatralnych kreacji najaktywniejszych uczniów pokazują, że potrzeba rozwoju jest przez nich wewnętrznie zaakceptowana, a realizacja celów nadaje sens twórczemu życiu. Jest to charakterystyczne dla autokreacji intencjonalnej, której podstawą jest samowiedza i samoocena. Autokreacja to świadome dążenie człowieka do ciągłego rozwoju swych umiejętności, zdolności, wzbogacania wiedzy i budowania relacji z otoczeniem. Dążenie to przejawia się w aktywnym działaniu i planowaniu życiowych zadań i celów. Samoocena to analiza wartości samego siebie, poznanie własnych potrzeb i uświadomienie celów. Aktywność sceniczna jest w stanie spowodować pożądane zmiany intelektualne i emocjonalne. Dobre poznanie swoich słabości i wad pozwala łatwiej pogodzić się z krytyką lub wycofać z niefortunnie podejmowanych przedsięwzięć. Znajomość siebie jest warunkiem dobrego przystosowania się do życia w społeczeństwie i skutecznej realizacji swego potencjału psychicznego. To ważny etap na drodze do autokreacji. Odnoszone sukcesy i towarzyszące im uznanie społeczne przyczyniają się do ukształtowania wysokiej samooceny. Badani doświadczają radości z bycia osobami znanymi, podziwianymi, oklaskiwanymi, rozpoznawanymi przez innych. Samowiedza, którą posiadają opisywani aktorzy i aktorki, sprzyja rozumieniu mechanizmów własnego rozwoju, jego planowaniu i konsekwentnej realizacji. Poszukiwanie wiedzy o teatrze i kształcenie umiejętności wykorzystania technik teatralnych sprzyjały kształtowaniu postaw autokreacyjnych badanych (Świeca, 2009). Zawód aktorski pomaga rozwijać zdolności i możliwości twórcze. Uprawiany z pasją, pozwala na wypowiadanie uczuć i refleksji pokolenia. Doskonalenie w tym zawodzie trwa nieprzerwanie, każda nowa rola staje się wyzwaniem. Poetyczność języka teatralnego wychodzi naprzeciw

potrzebom intelektualnym, emocjonalnym i estetycznym aktorów, którzy opisali swoje przeżycia. Teatr spełnia wobec nich funkcję kreatywną.

Podsumowanie

Hasła postulowane w reformowanej szkole można odnaleźć w działaniach edukacji przez teatr. Właściwie realizowana, jest ona stymulatorem postaw kreatywnych. Sprzyja nabyciu wielu przydatnych w życiu umiejętności, np. umiejętności publicznego występowania, umiejętności planowania i przewidywania następstw podejmowanych decyzji, kształtowania myślenia symbolicznego i obrazowego, refleksyjności, dokonywania moralnych wyborów, uczestniczenia w kulturze. Praca zespołu nad spektaklem jest okazją do rozwijania wrażliwości i otwartości na drugiego człowieka. Teatr spełnia wobec jego współtwórców ważne funkcje poznawcze, kulturotwórcze, kreatywne, ludyczne, integracyjne i terapeutyczne. Edukacja teatralna może być istotnym elementem innowacyjności w szkole, może sprzyjać realizacji postulatu indywidualizacji w procesie nauczania, pod warunkiem że stanie się częścią kształcenia ogólnego, realizowanego od lat najmłodszych. Zajęcia teatralne (właściwie realizowane) sprzyjają kształceniu postaw twórczych dzieci i młodzieży, wdrażają do autokreacji, otwierają na przygodność, na ciągłe reformowanie siebie. W efekcie dają możliwość samospełnienia.

Bibliografia

Gołaszewska M., 1979: *Kultura estetyczna*. Warszawa.
Guzy-Steinke H., Wilk T., 2009: *Uczeń i teatr. Realia a poszukiwania możliwości realizacji edukacji teatralnej w szkole*. Toruń.
Jankowski D., 2006: *Pedagogika kultury — studia i koncepcja*. Kraków.
Pielasińska W., 1983: *Ekspresja — jej wartość i potrzeba*. Warszawa.
Pufal-Struzik I., 2006: *Podmiotowe i społeczne warunki twórczej aktywności artystów*. Kielce.
Świeca M., 2009: *Rola teatru w autokreacji młodzieży*. Kielce.
Wojnar I., 1975: *Teoria wychowania estetycznego na nowym etapie*. „Studia Pedagogiczne", nr 34.
Wojnar I., 2000: *Humanistyczne intencje edukacji*. Warszawa.
Żardecki W., 1997: *Edukacja teatralna*. „Edukacja i Dialog", nr 9.